

Юлія Бойко

доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету м.Хмельницький, Україна +38(097)7125318, julia_boyko_pereklad@ukr.net

Оксана Сергєєва

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології та перекладознавства Хмельницького національного університету <https://orcid.org/0000-0001-8550-5443>

м. Хмельницький, Україна +38(068)1721005, ksanasergeeva107@gmail.com

ГЕНДЕРНИЙ ВЕКТОР ЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

Анотація. Розглянуто гендерний фактор у мовознавстві і в перекладі який неодмінно має враховуватися в процесі перекладу. Визначено особливості українського перекладу англomовного роману з урахуванням позицій сучасного гендерного перекладознавства. Окреслено основні напрями гендерних досліджень, які проводяться в сучасному мовознавстві, а саме: зображення «чоловічого» та «жіночого» в мові та виявлення відмінностей у мовленні чоловіків і жінок. Проаналізовано способи передачі деяких мовних особливостей твору А. Хейлі «Аеропорт» засобами української мови. Встановлено, що жінки найчастіше емоційно забарвлюють свої вислови і деталізують інформацію. У чоловічих перекладах продемонстровано стриманий стиль мовлення. З'ясовано, що чоловічий переклад ближчий до оригіналу.

Ключові слова: переклад, перекладознавство, мовознавство, гендер, фактор.

Abstract. The article deals with the gender factor in linguistics has been considered in the translation, which must necessarily be taken into account during the process of translation. This is a complex discursive, sociocultural, ethno-national and psycholinguistic phenomenon. The gender picture of the world has specific differences in different languages and cultures. The authors talk about the main areas of gender studies which are being conducted in modern linguistics can be summarized into two key aspects: the image of "male" and "female" in the language and the revealing of differences in the speech of men and women. The features of the Ukrainian translation of the English-language novel have been determined taking into account the positions of modern gender translation studies. The translator as a subject of secondary communication must be aware of the gender identity of the author. The methods of transmission of some linguistic features of A. Haley's work "Airport" have been analyzed by means of the Ukrainian language. It

has been established that women most often emotionally colour their statements and make them more detailed. Men's translations show a restrained style of speech. The authors analyze that the male translation is closer to the original.

Key words: translation, translation studies, linguistics, gender, factor.

Вступ. Гендерні дослідження – новий науковий напрямок, що знаходиться на межі багатьох наук. У центрі його уваги – соціальні, культурні, мовні та інші чинники, що визначають поведінку чоловіків і жінок залежно від їхніх уявлень не тільки про свою біологічну стать (sex), а й про гендер (gender), тобто стать соціокультурну.

Гендерний аналіз у мовознавстві був започаткований зарубіжними лінгвістами (Р. Лакофф, С. Ромен, О. Есперсен, Д. Камерон, Д. Танен, Д. Коутс, Дж. Сандерленд, Д. Спендер, П. Траджіл, Дж. Холмс та ін.). В останнє десятиріччя ним ґрунтовно займаються й інші науковці (О. Л. Бессонова, А. В. Кириліна, О. І. Горошко, О. Л. Козачишина, А. П. Мартинюк, К. В. Піщикова, О. М. Холод, В. В. Потапов, Е. М. Бакушева, Г. В. Барішникова, О. Л. Антинескул, М. В. Ласкова та інші вчені).

Становлення та інтенсифікацію гендерних досліджень у лінгвістиці в другій половині ХХ ст. дослідники пов'язують зі зміною наукової парадигми в гуманітарній сфері під впливом ідей постмодернізму. Адже саме постмодерністи визнали мовну концепцію реальності, стверджуючи, що навколишній світ може бути сприйнятий лише через мовні форми і реальність не існує поза текстом. Розвиток нових теорій особистості, зокрема теорії соціального конструктивізму, вимагав нових методів дослідження та нової термінології, що більш точно відображала б уявлення про соціокультурний характер категорії «стать», яку раніше інтерпретували лише як біологічно детерміновану [1].

Основні напрями гендерних досліджень, які проводяться в сучасному мовознавстві, можна звести до двох ключових аспектів: зображення «чоловічого» та «жіночого» в мові та виявлення відмінностей у мовленні чоловіків і жінок. Тобто в першому випадку йдеться про виявлення та аналіз вже наявного та вироблення можливого нового інструментарію тієї чи тієї мови, за допомогою якого вона може виявляти і розмежовувати осіб за статевою ознакою. Що ж до другого аспекту, то він є значно складнішим і більш дискусійним, оскільки пов'язаний із реалізацією мови на практиці, трактування якої є більш багатозначним з огляду на те, що процес мовлення є складним переплетінням/поєднанням багатьох національно-культурних, релігійних традицій певного соціуму з індивідуальними, особистісними психологічними якостями і вподобаннями комуніканта.

Подібної думки щодо спрямованості дослідження гендера у мовознавстві дотримуються і А. Кириліна та М. Томська, які вважають, що гендерний напрям стосується двох груп проблем: по-перше, мова і відображення в ній статі (досліджуються в першу чергу номінативна система,

лексикон, синтаксис, категорія роду і т.д.; оцінки, які приписуються чоловікам і жінкам і в яких семантичних сферах вони найчіткіше виражені); по-друге, мовна і в цілому комунікативна поведінка чоловіків і жінок (іншими словами, особливості мовлення чоловіків і жінок) [3; 7].

У рамках зазначеної проблематики та зважаючи на значну увагу до гендерного аспекту, що наразі спостерігається у різних напрямках сучасної лінгвістики та її периферії, а також інших галузях науки, доцільним буде звернути увагу на перекладознавчий вектор гендерних студій.

В останні десятиріччя гендерне перекладознавство стало одним із актуальних напрямків у зарубіжних перекладознавчих студіях. Гендерне перекладознавство виникло на основі гендерних досліджень в інших гуманітарних дисциплінах – психології, соціології, літературознавстві, мовознавстві.

Виходячи із зазначеного вище, **метою** цієї статті є встановлення особливостей українського перекладу англomовного роману з урахуванням позицій сучасного гендерного перекладознавства.

База даних. Методи та методологія. Загальнонауковим методологічним підґрунтям роботи є принцип антропоцентризму, трансформований на сучасному етапі розвитку мовознавства в екзистенціальну площину вивчення розумово-мовленнєвої діяльності індивіда (Ю. С. Степанов, І. П. Сусов). У роботі використана комплексна методика дослідження, яка ґрунтується на загальних положеннях й методах системного аналізу. Виявлення когнітивних та комунікативних особливостей гендерно маркованих лексем та синтаксем ґрунтується на загальнонаукових (абстрагування, узагальнення) та лінгвістичних (аналіз, синтез, порівняння) методах дослідження [6].

Виклад основного матеріалу. Формування гендерної проблематики в перекладознавстві пов'язане із появою «культурного повороту». Здобутки «культурного повороту» («cultural turn») відкрили, на наш погляд, широкі перспективи для розгляду гендерних аспектів перекладу. Відомо, що 1985 рік став переломним роком для перекладознавства на Заході, адже вчені тоді вперше заговорили про «культурний поворот» у перекладознавстві. Науковці перенесли акцент у перекладі із суто лінгвістичних аспектів до культурологічних функцій перекладу.

Важливим етапом для становлення гендерного перекладознавства була поява у 1996 і 1997 роках фундаментальних праць Ш. Саймон «*Gender in Translation: Cultural identity and the politics of transmission*» [10] та Л. фон Флотов «*Translation and Gender: Translating in the Era of Feminism*», що сприяло появі дедалі більшої кількості публікацій, основною темою яких є вплив гендерного елементу на процес і результат перекладу [11].

Науковець Ш. Саймон звертає увагу на те, що у сучасному світі відбувається домінування чоловічої статі. В англійській мові, в якій немає граматичної категорії роду, його замінює «психологічний» або

«метафоричний» рід. Ш. Саймон говорить про можливість «належного» перекладу лише за умови зміни концептуального підходу до перекладу. Під впливом так званого «культурного повороту» («cultural turn») сучасне перекладознавство, на її думку, шукає шляхи до визначення перекладу як динамічної діяльності, пов'язаної з культурою. Саме повернення до культури додало нових вимірів дослідженням перекладу [10, с. 12].

За висловом Ш. Саймона, фемінізм і переклад сприймаються як щось другорядне. Але переклад – це не просто передавання лінгвістичних даних, переклад утворює нові текстові форми, нові форми знань і вводить нові культурні парадигми. Ш. Саймон стверджує, що однією з найскладніших проблем є відтворення одного гендерного маркованого менталітету іншим. З точки зору гендеру, культури теж впливають на перекладача. Перекладач вимушений «вести одвічну боротьбу» з гендером як іншої культури, так і своєї власної [10].

Розглянемо способи передачі деяких мовних особливостей твору А. Хейлі «Аеропорт» засобами української мови. Наприклад:

(1) “... *Any other damnfool stupid notion?*” [9, с.6]. – “Розумніше нічого не придумали?” [8, с.3] (жіночий переклад).

У перекладі речення (1) спостерігаємо нівелювання лайливої лексики «*damnfool stupid notions*» на «розумніше нічого...», що є характерним для жіночого стилю мовлення.

(2) “*Well, goddamnit, Gwen!*” [9, с.7]. – “Чорт забирай, Гвен!” [8, с.4] (чоловічий переклад).

(3) “*Though I’m damned if I know what Patroni’ll do*” [9, с.20]. – “Але, чорт забирай, якщо я розумію, що він міг тут зробити” [8, с.17]. “*Damn!*” *Vernon Demerest Said “Goddam”* [9, с.83]. – “О, чорт! – вирвалось у Вернона Діміреста. – От прокляття!” [8, с.73] (чоловічий переклад).

У (2) та (3) збережено авторський стиль мовлення: чоловік-автор – чоловік-перекладач: пейоративна лексика та скупість у висловлюванні.

Засоби експресії мовлення, згідно зі стереотипними переконаннями, носять у жінок невульгарний характер, тоді як для емпатичних засобів фамільярно-розмовного мовлення чоловіків характерне грубувате забарвлення, використання різних інтенсифікаторів, таких як *damn, hell, the devil* [4, с.181], що спостерігається і у наступних реченнях.

(4) “...*Everybody voted to get the hell out.*” [9, с.6].

Розглянемо два переклади цього речення: жіночий і чоловічий.

«...*I всі висловилися за те, щоб швидше забратися звідси.*» (жіночий переклад).

«...*Всі пасажери були згодні послати до бісу обід і вилетіти швидше*» (чоловічий переклад).

(5) “*We damned well might need them! Hang on, Gwen!*” [9, с.214].

«*А вони ж можуть нам знадобитися. Тримайся, тримайся, Гвен!*» (жіночий переклад) [8, с.180].

«Та, чорт забирай, вони нам можуть знадобитися. Тримайся, Гвен!» (чоловічий переклад) [9, с.214].

Аналізуючи «жіночі» та «чоловічі» переклади одного й того ж речення, бачимо, що у них досить чітко проявляються риси гендерної маркованості (вживання пейоративної лексики – притаманне для чоловіків і вживання виразів евфемістичного характеру – характерне жінкам). У прикладах видно, що у перекладі вони відображені відповідно. Для жіночого перекладу характерна перекладацька компенсація, а чоловічий досить точно відтворює гендерну ідентичність оригіналу.

(6) “*Unfortunately, the ground to the right, which was normally grass covered, had a drainage problem, due to be worked on when winter ended*” [9, с.6].

«Тут, як на гріх, трав'янистий ґрунт не мав стоку – його збирались зробити, коли закінчиться зима» [8, с.3].

У наведеному прикладі (6) перекладу чітко простежується стереотипна риса мовлення жінки: відкритий прояв емоцій, вживання лексики, що описує почуття. Автор твору вжив стилістично-нейтральне слово *unfortunately*, в той час як жінка вживає стилістично забарвлену лексику.

Далі розглянемо «чоловічий» і «жіночий» переклади такого початку речення:

(7) “*...The other thing...*” [9, с.10]. «...**Справа** ще в тому...» (чоловічий переклад). «... **Біда** ще в тому...» (жіночий переклад).

(8) “*I'd say fifty at least, we've answered; and there've been others we haven't.*” [9, с.11]. «**Принаймні 50** було, але було багато й інших дзвінків, на які ми не відповідали» (чоловічий переклад). «**Та дзвінків 50, принаймні** було. Це ті, на які ми відповідали, а напевне були й такі з якими нас не з'єднали» (жіночий переклад).

У цих перекладах речення (8) продемонстровано схильність чоловічого стилю мовлення до стриманості, а жіночого до надмірної емоційності, перебільшення. Жінки люблять емоційно забарвлювати свої вислови, частіше використовувати парантезу, деталізувати інформацію і вдаватися до детальних описів мікроситуацій. З наведених прикладів видно, що чоловічий переклад ближчий до оригіналу.

Зафіксовано багато прикладів, коли жінки починають процес мовлення із використанням речень, що починаються із сполучників «і», «а» та «але» (and і but) [2, с.126]. Для чоловіків більш характерним є використання підрядних сполучників та відповідно підрядного зв'язку. Досить типовою характеристикою жіночого мовлення є перестрибування з теми на тему. Наприклад:

(9) “*I had seen airline liquor in stewardesses' apartments before but never quite so much at one time.* – «Я і раніше бачила казенне вино в квартирах стюардес, але ніколи не бачила у такій кількості...»

“*What I was going to tell you, Vernon, is that I'm pregnant*” [9, с.49]. – «Я ось що хотіла тобі сказати, Вернон: я вагітна» [8, с.30].

Щойно персонажі Гвен і Верном весело обговорювали кількість пляшечок з напоями у її шафці, які авіакомпанії дають пасажирам першого класу, коли Гвен повідомляє зовсім невимушено і, так між іншим, Вернону про свою вагітність.

(10) *“In every book I’ve read where there’s a scene like this, the men asks, “Are you sure?” ... “Maybe some tea?” [9, с.52]. – «У всіх книгах, які я читала, був епізод, де чоловік запитує: «А ти... впевнена?...» ... «Може чаю?» [8, с.44].*

У цьому прикладі (10) ми також бачимо різке «перестрибування» з теми на тему, непослідовність викладу думок, що є типовою характеристикою жіночого стилю мовлення.

(11) *“She knew perfectly well, and so apparently did Mrs. Quonsett, that airlines never prosecuted stowaways, on the theory that publicity would more harmful than otherwise” [9, с.56]. – «Вона, як і місіс Квонсет чудово знала, що авіакомпанії ніколи не віддають під суд «зайців», оскільки пов’язаний з цим скандал може принести куди більше шкоди, ніж користі» [8, с.34].*

В оригінальному тексті ми зустрічаємо слово «stowaway» - «безквитковий пасажир», у нашій мовній картині це словосполучення асоціюється зі словом «заець», що й спостерігається у чоловічому перекладі.

(12) *To Marcus Rathbone this was officialdom uniform – and a woman at that! – impinging on the rights of an ordinary traveler like himself.” [9, с.164].*

«Жінка, та ще й у форменому одязі, посягала на права такого ж рядового подорожуючого, як він сам, - так сприйняв це Маркус Расбоун» (жіночий переклад). «Яке право має ця жінка у форменому одязі стюардеси, посягати на права рядового пасажира, такого ж як він сам – так Маркус Расбоун відреагував на те, що сталося» [8, с.73] (чоловічий переклад).

Дискурсивні контексти чоловічих номінацій (в даному прикладі *an ordinary traveler*) створюють стереотипний образ активного діяча, який має соціальну значущість, авторитет, владу, незалежність. Тим самим цим номінаціям надається позитивна оцінка. Дискурсивні контексти жіночих номінацій (*officialdom uniform – and a woman at that!*) створюють стереотипний образ жінки, основним призначенням якої є забезпечення життєдіяльності чоловіка, а основними характеристиками – слабкість, залежність, відсутність прав, тривіальність. В перекладах цього речення ми бачимо більш зневажливе ставлення до суспільної ролі жінки-працівника саме у чоловічому перекладі, де перекладач вжив додавання «стюардеса» для посилення зображення мізерності прав жінки (навіть при виконанні своїх безпосередніх службових обов’язків) у порівнянні з правами чоловіка. Жіночий переклад більше відповідає оригіналу саме через відсутність перебільшення, але не можна заперечити присутність гендерного фактору.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок. Гендерний фактор в перекладі – це складний дискурсивний, соціокультурний, етнонаціональний та психолінгвістичний феномен, який неодмінно має

враховуватися в процесі перекладу. Гендерна картина світу не є універсальною та має специфічні відмінності в різних мовах та культурах, що визначає необхідність дотримання гендерно-культурологічних особливостей мови та їх належне відтворення в цільовій мові.

Гендерна парадигма розуміється як комплекс лексико-семантичних, лексико-синтаксичних і стилістичних засобів з явною чи прихованою гендерною семантикою, в рамках якого вербалізується гендерна ідентичність мовної особистості автора. Перекладознавчий аналіз гендерної парадигми художнього тексту передбачає виявлення гендерно забарвлених різнорівневих елементів художнього тексту в оригіналі й віднайдення оптимальних способів їх передачі в перекладі для збереження цілісності гендерної ідентичності суб'єкта.

Гендерна ідентичність є вираженням гендерних позицій автора, які внаслідок перекладацької інтерференції можуть зазнавати інтенсифікації, послаблення або трансформації в цільовому тексті. Вибір перекладацьких стратегій не є статево детермінованим, а залежить від ряду суб'єктивних факторів – інтерпретативних позицій перекладача, його прагматичної настанови, власних позицій гендерної ідентичності перекладача, тощо, а також – від об'єктивних факторів, таких як творчий метод автора, перекладознавча парадигма відповідної доби й та. ін. Перекладач як суб'єкт вторинної комунікації має бути свідомим гендерної ідентичності автора. Відтворення цілісності гендерної ідентичності в перекладі вимагає збереження вихідного співвідношення фемінних і маскулінних характеристик. Адекватність відтворення в перекладі гендерної ідентичності суб'єкта дискурсу на мікрорівні визначає ступінь збереження гендерних ознак на макрорівні.

Перспективу подальших лінгвістичних розвідок у зазначеній площині можуть становити: аналіз комбінаторного потенціалу невербальних засобів конструювання гендеру в дискурсі англomовного соціуму та їх комбінаторики з вербальними; встановлення специфіки гендерно маркованих одиниць в різних типах дискурсу англomовного соціуму та вивчення регулятивної функції гендерно маркованих одиниць в міжкультурному контексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дячук Л. Сучасна французька жіноча проза в українських перекладах. Київ, 2016. 191с.
2. Земская Е., Китайгородская М., Розанова Н. Особенности мужской и женской речи. Москва, 1993. С. 90-136.
3. Кирилина А. Гендерные аспекты массовой коммуникации. Москва, 2000. 191с.
4. Мартинюк А. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі. Харків, 2004. 292с.

5. Роїк М. "Сучасний стан реєстрації представників роду *Salix*." *Біоенергетика* 1(2014). С. 21-23.
6. Степанов Ю. Константы. Словарь русской культуры. М, 1997. 824с.
7. Томская М. Гендерный аспект социального рекламного дискурса. *Гендер, язык, культура, коммуникация*. ред. Халеева И. Москва, 2001. С. 328-333.
8. Хейли А. Аэропорт. Пер. с англ. Кудрявцева Т. Москва, 1998. 316с.
9. Hailey, Arthur. Airport. Москва, 2007. 320с.
10. Simon Sherry. Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission. L.; N.Y., 1996. 194р.
11. Flotow Luise von. Translation and Gender. Translating in the 'Era of Feminism. Manchester, 1997. 114р.